

Mâtürîdî'ye Göre Bakara Sûresi 30. Ayet Bağlamında Meleklerle Bakış

A View of Angels in the Context of Verse 30 of Surah Al-Baqara According to Maturidi

ÖZET

Meleklerle iman, İslam'ın inanç esaslarından birini teşkil etmektedir. Kur'an'da varlığından bahsedilen, gaybî iman konusu olan bu ruhanî varlıkların duyularla idrak edilmesi ve akılla mahiyetlerinin kavranması mümkün değildir. Haklarında ancak nakil vasıtası ile bilgi sahibi olunan ve beşerden farklı ontolojik özellikleri bulunan bu varlıkların çeşitleri ve farklı sorumluluk alanları vardır. Farklı görevlerle meşgul olan meleklerin Allah ve insanlar arasında ilahî mesajları ulaştırmada da mühim vazifeleri bulunmaktadır. Makalede öncelikle melek kavramının tahlili ve anlamları ifade edilmiştir. Daha sonra meleklerin çeşitleri ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Farklı bir yaratılışa sahip olan bu varlıklar, günah işler mi yahut işlemez mi? sorusunun cevabı Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l Kur'ân eserine göre, Bakara sûresi 30 ayet bağlamında ele alınmıştır. Konuya dair görüş farklılıkları Mâtürîdî'nin Te'vilât'ından yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bakara suresinde zikredilen söz konusu Âdem aleyhisselâm kıssasında meleklerin Allah'ın buyruklarına karşı gelmesi hakiki anlamda vukû bulmuş mudur? Yahut Allah'ın meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağım demesi üzerine meleklerin orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacağım diye karşılık vermelerinin arka planı nedir açıklanmaya çalışılmıştır. Meleklerin Allah'a karşı sergiledikleri tutumlar, tam anlamıyla günah kapsamında mıdır? Zelle midir? İtâb mıdır? Sorularına yönelik Mâtürîdî'nin izlediği yöntem bağlamında bazı âlimlerin görüşleri ve meleklerin olay hakkındaki tutumları hakkında bilgi verilerek konu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Melek, Kur'ân, Mâtürîdî, Günah, Zelle

ABSTRACT

Belief in angels constitutes one of the fundamentals of faith in Islam. It is not possible to perceive these spiritual beings, whose existence is mentioned in the Quran and which are the subject of faith in the unseen, with the senses or comprehend their nature with the mind. These beings, about whom we can only have information through transfer and who have different ontological characteristics than humans, have different types and different areas of responsibility. Angels, who are busy with different duties, also have important duties in conveying divine messages between God and people. In the article, firstly, the analysis and meanings of the concept of angel are expressed. Then, information was given about the types and duties of angels. Do these beings, who have a different creation, commit sins or not? The answer to the question is discussed in the context of 30 verses of Surah Baqara, according to Maturidi's work Te'vilâtü'l Qur'an. Differences of opinion on the subject have been tried to be revealed by making use of Mâtürîdî's Te'vilât. In the story of Adam (peace be upon him) mentioned in the Surah Baqara, did the angels' disobeying of Allah's commands actually occur? Or, it has been tried to explain what is the background of Allah's saying to the angels that he will create a caliph on earth, and the angels responding by asking, "Are you going to create someone who will create mischief and shed blood there?" Are the attitudes of angels towards God literally within the scope of sin? Is it Zelle? Is it obedience? The issue was tried to be resolved by giving information about the opinions of some scholars and the attitudes of the angels about the event, in the context of the method followed by Mâtürîdî regarding his questions.

Keywords: Angel, Quran, Maturidi, Sin, Zelle

GİRİŞ

Meleklerle iman, "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "işittik, itaat ettik, bağışlanamı dileriz Rabbimiz, gidiş sanadır" dediler (Bakara, 2/285). "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır" (Nişâ, 4/136) ayetleri ve tevâtür derecesine ulaşan hadisler çerçevesinde inanç esasları arasında yer almaktadır (Özervarlı, 2004, s. 40). Meleklerle inanma insanın beş duyusu ile yahut düşünerek elde edebileceği bir inanç esası değildir. Ancak

Buket Ataman¹

How to Cite This Article

Ataman, B. (2024). "Mâtürîdî'ye Göre Bakara Sûresi 30. Ayet Bağlamında Meleklerle Bakış", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 10(3): 363-369. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11396763>

Arrival: 13 March 2024
Published: 30 May 2024

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam ABD, Sivas, Türkiye.

ayetlerde ve hadislerde haber verilen şekliyle bilinen ve sem'iyât kısmında yer alan bir konudur. Kur'an'da meleklerin varlığı ve onlara imanın gerekliliği İslâm akîdesinde açıkça ortaya konulmuştur. Meleklerin varlığı Kur'an'da, hadislerde, sahabe ve onların ardından gelen bütün Müslümanlar tarafından kabul edilmiştir. Kadîm medeniyetlerden günümüze kadar uzanan kültürlerde ve vahye dayanan dinlerde meleklerin varlığından bahsedilmiştir.

MELEK KAVRAMININ ANLAMI VE TAHLİLİ

Melek, elçilik yapmak, tasarrufta bulunmak ve risâlet anlamında “le-e-ke” sülâsi fiilinden türeyen bir kavramdır. Melek, “elk”, “le'k veya “mülk” köklerinden birinden türemiştir. Çoğulu “Melâike”, “Melaik” olup öncesi “mef'al” kalıbında “Mel'ek” iken ismi mekân, ismi zaman ve mastar olan “Mel'ek” kelimesinin çok kullanılmasından dolayı hemzesi düşürülüp, hemzenin harekesi ma-kabilindeki “lam” harfine verilerek “Melek” kavramı oluşmuştur (İbn Manzûr, 1338, s. 3975). Melek, “milk” yahut “melk” kelime köklerinden türemektedir. Bu şekliyle ilim, rade ve kudret sahibi ruhanî varlıklardan yönetim ve idare ile meşgul olma anlamında “melek” kullanılmaktadır. İnsanın siyaset ve idare ile ilgilenenine ise “melik” adı verilmektedir (İsfahânî, 2005, s. 31). Melek kavramının sülâsisi “lâaka” olup bunun da göndermek anlamında olduğu bilinmektedir. Melâike kavramının müfredi ise “elvek” mastarından “mel'ekü” kelimesidir (Taberî, 2021, s. 154).

Melek; Ugaritçe, Habeşçe, İbrânice ve Arapça gibi Sami dillerindeki “göndermek” manasındaki “l'ek” kökünden gelmiştir. Melek kelime olarak Grekçe'de aggelos, Latince'de angelus ve legatus'un karşılığıdır. Batı dillerinde örneğin Fransızca'da ange, İngilizce'de angel ve Almanca'da engel şeklinde kullanılmaktadır (Erbaş, 2004, s. 37). Bu kavram, İbrânice dilinde göndermek anlamında “lo'ah” kökünden türeyen “mal'ach” şeklindedir. Tanrı'nın arzusunu yerine getirmek üzere gönderilen elçi, Tanrı ile insan arasında arabuluculuk vazifesini üstlenen varlık demektir (Erbaş, 1998, s. 16).

Melek, Allah'a hiçbir zaman isyan etmeyen, Allah'tan korkan, Allah'ın emirlerini tam anlamıyla yerine getiren, Allah'a ibadet etmekten hiçbir zaman kibirlenmeyen, mükerrem ve günahsız kullar anlamındadır (İzmirli, 1339, s. 25). Melek, erkeklik ve dişilik gibi cinsiyetleri olmayan, yeme- içme gibi özelliklerden uzak olan nurânî ve ruhânî varlıklara verilen isimdir. (Ateş, 1985, s. 21). Melek; latîf, duyularla idrak edilemeyen, fiziken bir vücuda sahip olmayan, gerçek anlamda mahiyetleri sadece Allah tarafından bilinen, şehevî duygulardan, nefsanî arzulardan ve günahlardan münezze olan mahlûklardır (Sâbık, 2000. s. 110-111).

MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ

Allah'ın emirlerini yerine getirme vazifesini yüklediklerinden dolayı melek ismiyle nitelendirilen bu varlıklar, (Zebîdî, 1306. s. 49) O'nun izniyle değişik sûretlere girebilir, (Meryem, 19/17; Hûd, 11/77) meşakkatli işlere güç yetirebilir, Allah katında daima ibadet eder, hiçbir zaman Allah'a itaatten ayrılmazlar (Taftazânî, 1998, s. 62-63). Onlar, duyularla idrak edilemeyen, gözle görülemeyen, nurânî (Hanbel, 2003, s. 168) ve latîf, (Cürcânî, et-Ta'rîfât, 1985, s. 246) ilimde kâmil, Allah ile elçileri arasında vahyi emin bir vasıfla ulaştıran, gece gündüz daimi Allah'ı tesbih eden varlıklardır (Lekkânî, 1955, s. 188). Son derece güçlü ve sür'atli varlıklar olan melekler (Secde, 32/5), Allah'a daima ibadet etmektedirler (Saffât, 37/166). Onlar; erkeklik ile dişilik, yeme ve içme, yorulma gibi maddi özelliklerden uzak yaratılmışlardır. Günah işlemekten korunan bu varlıklar, Allah'a secde ederler, O'nu daima yüceltirler, O'na hamd ve senâ ederler, peygambere salât getirirler ve müminlerin bağışlanması için dua ederler ve niyazda bulunurlar. Onlar, ilahi kanunların icrası ile vazifelidirler (Topaloğlu ve Çelebi, 2009, s. 229).

Meleklerin çeşitlerini ve sayılarını Allah'tan başka kimse bilmemektedir. “Biz cehennem işlerine bakmakla yalnız melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkâr edenler için sadece bir imtihan vesilesi yaptık ki böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler, inananların imanı artsın; kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesinler; kalplerinde hastalık bulunanlar ve inkârcılar da, “Allah bu sayıyı misali ile ne demek istemiş olabilir?” desinler. İşte Allah böylece dilediğini sapkınlıkta bırakır, dilediğine de doğru yolu gösterir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilemez. İşte bu, insanlık için sadece bir öğüttür” (Müddessir, 74/31).

Kur'an'da meleklerin insandan önce yaratıldıkları, Hz Meryem'le konuştukları, arşın etrafında tavaf yaptıkları bildirilmektedir. Bu özelliklerine binaen, kelâmcılar onların, mekânda yer tuttıklarını ve hacimsiz özelliğe sahip olduklarını iddia etmektedirler. İslam filozoflarına göre, melekler bilgi ve kuvvet bakımından insanlardan üstün olmakla beraber, mekânda yer işgal etmemektedirler. Çünkü soyut cevherler olarak vasıflandırılmaktadırlar (Topaloğlu ve Çelebi, 2009, s. 229).

Melekler, her türlü yakışıksız nitelenen vasıflardan beridir. Onlara ait genel kanaatte bu yönde şekillenmiştir. Bu sebep Allah tarafından meleklerle itaatkâr oldukları yönünde nispet yapılmıştır. Hz peygamberden gelen

rivayetlerde, meleklerin Allah'a itaat ettikleri ve sürekli ibadette oldukları bildirilmektedir. Ayrıca peygamberlerden de hiçbiri meleklerin günah işlediğine ve itaatsizlik yaptıklarına dair bir nakilde bulunmamıştır (Mâtürîdî, 2019, s. 104). Ayetlerde: “Melekler Allah'ın buyurdularına karşı gelmez ve emredilen her şeyi yerine getirirler” (Tahrîm, 66/6); “Onlar yücelerdeki Rablerinden korkarlar ve emrolundukları her şeyi yerine getirirler” (Nahl, 16/50) buyrulmaktadır.

MELEKLERİN ÇEŞİTLERİ

Melekler, yerine getirdikleri görevler bakımından ve Allah'a yakınlıkları açısından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bunlardan bazıları arasında şunları sayabiliriz. Peygamberlere vahiy getirmekle yükümlü olan ve Allah ile peygamberler arasında elçilik yapan meleğin ismi Cebrâil'dir. Büyük melekler arasında zikredilen ve vahiy meleği olarak adlandırılan Cebrâil, ilahi vahyi peygamberlere getiren güçlü ve emin bir elçidir. “Her kim Allah'a ve O'nun meleklerine, rasullerine, Cibril'e, Mikâil'e düşman olursa; iyi bilsin ki Allah da Kâfirlere düşmandır” (Bakara, 2/98). Mikâil, Kur'an'da adı geçen, büyük meleklerden biridir. Görevleri hakkında hadislerden bilgi sahibi olunmaktadır. Mikâil, canlıların rızıklarını ve ilahi rahmeti taksim etme ile görevli olan bir melektir. O, aynı zamanda yağmurların yağması, bitkilerin bitmesi gibi tabiat olayları ile de ilgilenmektedir (Aydın, 1964, s. 292). Azrail ise, “melekü'l-mevt” meleğidir. Eceli gelenlerin ruhlarını kabzeden bir melektir (Buhârî, Cenâiz, 69). “De ki: “Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınız alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz” (Secde, 32/11). Dünya hayatının sona ermesi olan kıyametin kopması ve ahiret hayatının başlangıcı olan sûra üflemeyle görevli melek İsrâfil'dir (Suyûtî, 1988, s.31-32). Kirâmen Kâtîbîn, insanların iyi veya kötü davranışlarını kayda alan bir melek türüdür (Kâf, 50/17). Hafaza melekleri müminleri zararlı şeylerden koruyan (İbn Kesîr, 1999, 438). Hamele-i arş melekleri arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan meleklerdir (Müslim, Cihâd, 38). Münker Nekîr, kabirde sorgulama yapan bir melek çeşididir (Buhari, Cenâiz, 68). Ayrıca Allah'a çok yakın olup marifetullah'a dalmış ve daima Allah'a tesbih eden mukarrebûn melekleri de bulunmaktadır (Tebarânî, 1983, s.179; Yazır, 1979, s. 2363).

MELEKLERİN ALLAH'A, “YERYÜZÜNDE KAN DÖKECEK, BOZGUNCULUK YAPACAK BİRİNİ Mİ YARATACAKSIN?” HİTABININ ARKA PLANI

“Bilmelisin ki senin Rabbin meleklerle, ‘Yeryüzünde ona sahip ve vâris olacak birini halife yaratacağım’ demişti. Melekler de, ‘Seni övgü ile yüceltip aşkınlığını dile getiren bizler varken, orada bozgunculuğa yol açacak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?’ diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Allah, ‘Ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim’ buyurdu” (Bakara, 2/30).

Mâtürîdî'ye göre, Bakara sûresinde yer alan bu ayet hakkında müfessirler, gerçeğin bilgisine ulaşmak için farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır. O, doğru bilgiye ulaşmak adına yapılan bu yorumların her birinin sayısız hikmetleri içerdiğini fakat hiçbirinin kesin mahiyette olmadığını ifade etmiştir (Mâtürîdî, 2019, s. 104). Mâtürîdî'nin burada izlediği yöntem, bazı bilgi kaynakları ve değerlerinin sınırlı olduğuna vurgu mahiyetindedir. Çünkü kişinin akıl verisinden çıkarılan yorumlar, subjektif, sınırlı ve kısıtlı olduğundan kesinlik ifade etmemektedir. O, bu ayetin tefsirinden süzülen beşerî aklî istidlalleri son nokta olarak görmemekte ve kesinlik ifade eden hükümler kapsamında değerlendirmemektedir. Mâtürîdî, ilahi murada ulaşmada müfessirlerin te'vilde bulunmalarını ve zann-ı gâliplerine uygun gelen ihtimallerden birini ifade etmelerini ayetten anlaşılan muhtemel manalar olarak yorumlamaktadır. Dolayısıyla Mâtürîdî, âlimlerin bu ayet çerçevesinde ilahi muradın anlaşılması minvalindeki yorumları ve tasarladıkları bilgileri tam ve kesin bir kavrayıştan uzak, nihai olmayan bilgiler kapsamında değerlendirmektedir.

Mâtürîdî, ilk önce konuya dair genel bir yöntem ortaya koyduktan sonra âlimlerin görüşlerini zikretmiştir. Ona göre, âlimlerden bazıları meleklerin Allah'a karşı böyle bir hitapta bulunmasını küçük bir sürçme yahut zelle olarak ifade etmişlerdir. Zelle sözlükte hata etme ve yanılma anlamlarına gelen “zell” mastarından bir isimdir. Terim olarak dini yükümlülüğü bulunan kişiden kasıtsız olarak vuku bulan yanlış ve meşru olmayan davranışlar zelle olarak yorumlanmaktadır (İsfahânî, 2005, s. 420). Peygamberlerden sâdir olan yanılmalar ve hatalar da genelde zelle başlığı altında nitelendirilmektedir (Topaloğlu ve Çelebi, 2009, s. 377). Ayrıca peygamberlerden meydana gelen sürçmeler ile meleklerin sürçmesi, zelle paydasında birleştirilerek bir benzerlik yönü oluşturulmuştur.

Meleklerin Allah'a bu şekilde karşılık vermesini zelle olarak yorumlayan âlimler melekler açısından bu hitabı münasip bir davranış biçimi olarak görmemişlerdir. Çünkü Allah'a karşı sergilenen bu tutum ve üslup bir sorgulama niteliğinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla Allah'ın “Yeryüzünde ona sahip ve varis olacak birini yaratacağım” ilahi fiili melekler tarafından yadırganır bir eda ile karşılık bulmuştur. Bu âlimlere göre, meleklerin itaatkâr ve her şeyi yapmaya hazır konumda olmaları sebebiyle, Allah'a karşı Sen buna rağmen bu işi nasıl yaparsın anlamında yorumlanmaktadır. Bu iddiada bulunan âlimlerin görüşlerine göre, ayetin devamında “Ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim” ilahi beyanı da bu görüşü destekler mahiyette bir

karînedir. Böylece Allah da melekleri bir nevi bilgisizlikle uyarmış ve ayetin devamında “ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim” mukâbilinde bulunmuştur. Daha sonrasında da Allah'ın melekleri, nesnelere isimlerini söylemek ile imtihan etmesi hatta uyarması söz konusudur (Mâtürîdî, 2019, s. 105).

Mâtürîdî'ye göre bazı âlimler, meleklerin Allah'a “Seni övgü ile yüceltip aşkınlığımı dile getiren bizler varken, orada bozgunculuğa yol açacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın” şeklinde çoğul anlamındaki bu karşılığı, meleklerle ait bir ifade olarak yorumlanmamışlardır. Çünkü onlara göre, Allah'a karşı yöneltilen bu hitap ancak olsa olsa iblise aittir. Hitabın çoğul tipinde olması dil açısından mümkün görülmektedir. Çünkü dildeki bazı uygulamalarda bir topluluk kastedilerek tek kişiye yahut tek kişi kastedilerek topluluğa hitap edildiği görülebilmektedir (Mâtürîdî, 2019, s. 105). Örneğin çoğul kipiyle verilen emirlerin ve yapılan beyanların gereği olarak yapılacak fiilde çoğul şeklinin şart olmaması gibi. Zira “Evet, hepiniz oradan yeryüzüne inin” dedik. Eğer benden size bir hidâyet gelirse, o durumda, hidâyetime uyan kimseler için ne bir korku vardır ne de üzülmeleri söz konusudur” (Bakara, 2/38). Bu ayette “hepiniz” inin ifadesi üzere, çoğul kipi kullanılsa da kastedilen mana tek tek inin mahiyetindedir. Çünkü bu şekilde de emrin dışına çıkılmamış olunmaktadır. Bu uygulama dil açısından mümkün görülmektedir (Mâtürîdî, 2019, s. 137-138).

Mâtürîdî, bazı âlimlerin konu hakkında şu şekilde yorum yaptığını bildirmektedir. Bu âlimlere göre, Allah'ın meleklerle bilmedikleri hususları bilmelerine rağmen onlara bu konuda emretmesi ihtimal dışı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü meleklerin bilmedikleri bir hususu illâki haber vermeye çalışması neticesinde gerçeğe aykırı şeyler söyleme zorunluluğu ortaya çıkabilmektedir. Zaten melekler, Allah'ın öğrettiklerinden başka bir şey bilmediklerini itiraf etmişlerdir. Ayette geçen ilahi beyanda meleklerle yaptıkları bir hatadan dolayı hem sitem hem de uyarı yapılmaktadır (Mâtürîdî, 2019, s. 105). Meleklerin Allah'ın bildirdiklerinden başka bir şey bilmediklerini dile getirmeleri de söz konusu görüşü destekler mahiyette bir karînedir. “Ben göklerin ve yerin sırlarını bilirim” (Bakara, 2/33) ayeti de aynı minvaldedir. Çünkü meleklerle önceden işledikleri bir gaflet dolayısıyla yaptıkları hataya binaen hadleri bildirilmiştir. Öyle ki hatalarına karşılık uyarıya maruz kalmışlardır. Allah'ın göklerin ve yerin gaybını bildiği hususu gizli olamaz. Allah, makbûl kullarını bile küçük hatalar ve sürçmelerden kaynaklı uyarmaktadır. Uygulamada vâki olan bu uyarı meleklerle hitaben de Resulullah'a hitaben de yapılmıştır. Örneğin “Eğer seni kararlı hale getirmeseydik, neredeyse onlara az da olsa meyledecektin ve şüphe yok ki o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattıracaktık” (İsrâ, 17/74-75) ayeti Rasullullah'a hitaben yapılmıştır. “Onlardan biri, ‘Ben de ondan ayrı bir tanrıyım’ diyecek olursa biz onu cehennemle cezalandırırız” (Enbiyâ, 21/29) ayeti de meleklerle hitaben gelmiştir.

Mâtürîdî'ye göre bir kısım âlimler ise, meleklerin ümit ve korku fiilleri kapsamında imtihana tâbi olduklarını iddia etmişlerdir. Hatta onların bu çerçevede günah işleyebilecekleri caiz kapsamında değerlendirilmiştir. Meleklerin Allah'a ibadet etmekle övülmeleri ve ulûhiyyet iddiasında bulunmaları halinde tehdit edilmeleri beyan edilmiştir. Fakat melekler cebir yoluyla fiil yapmış olsalardı ibadet ettiklerinden dolayı övülmezler, günah işlemenin imkân dahiline girmediği ve fitratın buna müsait olmadığı durumlarda da imtihan önemli olmazdı. Çünkü itaat mâsiyetten, günahattan korunmaktır. Allah'ın “ Melekler Allah'a âsi olmaz” (Tahrîm, 66/6) hitabı Allah'ın nazarında taatleri önemsenen meleklerin günah işleme ihtimalinin olduğuna ve bu imkâna sahip olduklarına delildir. Dolayısıyla imtihana tabi tutulmak öyle bir şeydir ki, Allah'ın koruması olmadığı sürece küçük hatalara hatta günahlara maruz kalılabilmektedir. Bu sebeple makbûl kullardan ve diğer insanlardan beklenen davranış, hatalardan ve günahlardan uzak kalma temennisinde bulunmak ve Allah'tan yardım isteyip O'na yönelmektir. Ne kadar itaatkâr olursa da nefis denen bir tehlikenin bulunduğu inkâr edilememektedir. (Mâtürîdî, 2019, s. 106). Tüm bunlar sonucunda Allah'ın hoşuna gitmeyen rızasına uygun olmayan tercihler mümkün olabilmektedir. Zira bazı peygamberlerden sadır olan zelle vâri günahlar da bu kısımda değerlendirilmektedir.

Mâtürîdî'ye göre bazı âlimler, meleklerin Allah'a bu şekilde karşılık vermelerini zelle olarak değerlendirmemişlerdir. Söz konusu âlimlere göre çünkü Allah, melekleri bu fiillerden korumuştur. Bu görüşü savunan âlimlerin yorumu iki şekilde sunulmuştur. Birincinci yorumda meleklerin karşılık vermeleri istifham yani soru tarzında değerlendirilmiştir. Çünkü Allah, meleklerle âdemoğullarının yeryüzünde bozgunculuğa yol açacaklarını ve kan dökeceklerini haber verince melekler soruyla karşılık vermişlerdir. Şöyle ki; yaratan, rızıklandıran, envaî nimetlerle ikramda bulunan Allah'a karşı bu nasıl yapılır? sorusunu yöneltmişlerdir. Melekler taaccuplarını soru yoluyla belirtmişlerdir. Öyle ki; kendilerine akıl verilen insan, onca nimetlere karşı Sana nasıl âsi olabilir? Bunu anlamamız hatta tasavvur bile etmemiz mümkün değildir demektirler. Meleklerin soru tarzıyla veya şaşkınlıklarını ifade eden tarzda karşılık vermeleri üzerine Allah, ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim diye buyurmuştur. Zira Allah, ayette insanın fitratını, psikolojik zaafalarını, beşeri arzularını, bozgunculuk çıkarma özelliğini, kötülük işleyebilme potansiyelini haber vermiştir. Dolayısıyla insan her ne kadar eğitilebilir olsa da, fayda ve zararı bilse de, gördüğü ve algıladığı şeylerden akıl yürüterek görmediği ve algılamadığı şeylere delil getirirse de onun fitratında kaçınılmaz bazı özellikler

bulunmaktadır (Matürîdî, Tevhîd, 2021, s. 119). Tüm bunlar insanın çetin bir sınavdan geçeceğinin önemli bir habercisidir. Ayrıca Allah, âsi kullarını yaratmasındaki hikmetini bu soruya cevaben karşılık vermiştir. Çünkü O'nun yaratması bir ihtiyaca binaen değildir. İhtiyaca veya menfaate binaen yaratsaydı emrettiği bir şeye karşı gelecek kimseleri yaratmazdı. Diğer türlü de bu ayette Allah, meleklerin bilmediği şeyleri bildiğini haber vermiştir. (Matürîdî, 2019, s. 107). Bu görüşü destekleyen Seyyid Tantâvî (öl. 2010) meleklerin sorularının arka planını taaccüp olarak yorumlamıştır. Ona göre melekler, istifham üslûbunu kullanarak insanların yaratılış özelliklerine dikkat çekmek istemişlerdir. Çünkü bu fitrattaki bir varlığa halifelik pozisyonunun verilmesine şaşırarak birlikte bunun hikmetini de bilmek arzusunda olmuşlardır (Tantâvî, 1997, s. 117). Çünkü melekler Allah'ın öğrettiklerinden başkasını bilemezler. “Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir” (Nahl, 16/77). Allah, meleklerle yeryüzündeki insana halifelik makamı vereceğini haber vererek insana dünyayı inşa ve imar görevini yüklemiştir. Gaybı bilmeyen fakat sezgi ve tecrübelerinden hareket eden melekler, âdemoğlu hakkında öngörüle bulunmuşlardır. Yoksa bu konuda bir ilme sahip değillerdir (Kutub, 1991, s. 1/57).

Yorumda bulunan âlimlerden bazılarına göre ise âyette gerçek manada bir soru sorulmamaktadır. Kur'an'da da bunun örnekleri bulunmaktadır: (Nûr,24/50; Kasas, 28/19; Fussilet, 41/9). Bilakis âyet ispat ifade etmekte ve olumsuzlama anlamına da gelmemektedir. Yani Sen orada bozgunculuğa yol açacak ve kan dökecek kimseleri elbette yaratırsın manasına gelmektedir. Ayrıca Allah'ın hem âsi hem de itaatkâr insanları yaratabileceği ve bunda da O'na bir zarar ve fayda dokunmayacağı iddia edilmektedir. Çünkü Allah'ın fiillerinde menfaat ve zarar elde etmekten münezzehtir (Mâtürîdî, 2019, s. 108).

Mâtürîdî ayet hakkında âlimlerin görüşünü verdikten sonra, kendi görüşünü beyan etmektedir. Ona göre, Allah'ın “Ben sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim” ilahi beyanının arka planı şudur: Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek nitelikte Âdemoğullarının yaratılacağı meleklerle haber verilmiştir. Fakat Allah meleklerle, Peygamberleri, hayırlı ve makbûl kulları yaratacağını bildirmemiştir. Bu ayetle bunları yaratacağının bilgisini veren Allah, nesnelere isimlerini Hz. Âdeme öğretmek suretiyle onu bir nevi meleklerin peygamberi konumuna getirmiştir. Melekler ise, beşer türü içinde kendilerinin muhtaç olacağı ve nurdan yaratılmış bir şeyin bulunacağına ihtimal vermemişlerdir. Meleklerin, beşere verildiği ve tasavvur edemediği nur öyle bir özelliğe sahiptir ki, onunla nesnelere hakikâti bilinir, nesnelere perdeler kaldırılır her şey ayan beyan olur (Mâtürîdî, 2019, s. 108). Örneğin bu nur, iman nuru veya peygamberlik nuru mesabesinde olabilmektedir. Böylece Allah, toprak ve suyun özünden yaratılmış olan Âdemde nesnelere hakikâti görmesini sağlayacak nuru yaratarak melekleri ona muhtaç kılmıştır. Mâtürîdî, ayrıca bu kabiliyetin yaratılıştan olmadığını bilakis O'nun lütfu ve inayeti ile yaratmasındaki yöntemiyle alakalı olduğunu vurgulamıştır.

Mâtürîdî'ye göre, bir kısım âlimler, meleklerin bu durumunu itâb kapsamında değerlendirmişlerdir. Meleklerin durumlarını da Allah'ın makbûl kullarıyla aynı seviyede yorumlamışlardır. Şöyle ki Allah'ın öyle makbûl kulları vardır ki zelle şöyle dursun günahın zihne getirilmesi bile onlar açısından kınanmaya sebep olabilmektedir. Çünkü onlar derece itibarıyla o kadar yüksektedirler ki günah işlemeseler dahi günah işleme fiilinin zihne gelmesi dahi onların kınanmasına, tenkît edilmelerine ve uyarıya maruz kalmalarına sebep teşkil etmektedir. Zira Allah peygamberler'ine masiyet kapsamında olmayan bir takım meselelerde bile itâb vâri ikazlarda bulunmuştur. Örneğin Allah'ın Resulullah'a şu hitabı bu cinstendir: “Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de iyilik ettiğin kimseye, ‘Eşini boşama ve Allah'a karşı saygılı davran!, diyordun. Fakat bunun yanında Allah'ın eninde sonunda açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordum” (Ahzab, 33/37). Bu ayetteki durum ile meleklerin durumu aynıdır. Yani günah işlememişlerdir. Ama itâba maruz kalmışlardır.

Mâtürîdînin açıklamalarından görüldüğü üzere, âlimler meleklerin Âdem'in yaratılışına binaen Allah'a karşı sergiledikleri tutumlarını muhtelif açılardan ele almışlardır.

- 1.Bazılarına göre meleklerin bu tutumu, onların kendilerini Allah'ın en değerli kulları olarak görmelerinden kaynaklıdır. Çünkü melekler, takdis ile tesbih bakımından kendilerini en üstün konumda zannetmektedirler.
- 2.Bazılarına göre meleklerin bu tutumu, kendilerinin herkesten daha bilgili oldukları vehmine kapılmalarındandır. Öyle ki, toprak ve ateş cevherinden yaratılanlardan kendilerini daha üstün konumda görmüşlerdir. Burada kastedilen iblistir.
- 3.Allah'a karşı son derece itaatkâr olmaları neticesi cin ve insanlardan Allah'a âsi olanların bulunduğunu bilmelerinden kaynaklıdır. Bunun delili ilimle ve âdemoğluna secde ile imtihan olmalarıdır.
- 4.Bazı âlimlere göre melekler bu tutumları ile Allah'ın onlara yönelik lütfunu, muvaffakiyetini, ihsanını ve nimetini hesaba katmamışlardır. Çünkü onlar, Allah'ın kendilerine yaptığı yardıma hamd etmeden veya âdemoğlunun günahlardan korunması için dua etmeden beşerin kötülüklerinden bahsetmişlerdir. Dolayısıyla Allah, bundan sonra onlara insanlar için dua etme ve Allah dostları için yardım etme görevlerini yüklemiştir.

- 5.Âlimlerden bazıları ise, iblisin meleklerle yönelik “Âdem aleyhisselamın üstün kılınması ve ona itaatini emredilmesi durumunda” onlara ne yapacaklarını sormuş ve bunun üzerine Allah, iblisin isyanını meleklerin itaatini beyan etmek istemiştir.
- 6.Bir kısım âlimlere göre melekler, iblisin sorusu yüzünden azarlanmamıştır. Ama isyan derecesinde olmayan konularda da azarlama yani itâb olabilmektedir. Zira peygamberlerde itâba maruz kalmışlardır.
- 7.Bir kısım âlimlere göre melekler, taaccüb ifadesinde bulunmuşlar ve bu şaşkınlıklarını soruyla ifade etmişlerdir.
- 8.Bir kısım âlimlere göre melekler, zelle tarzında sürçme fiili işlemişlerdir.
- 9.Bir kısım âlimlere göre ise, meleklerin imtihan çerçevesinde günah işlemelerinin caiz olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmüştür.
- 10.Bir kısım âlimlere göre, melekler açısından bu durum itâb olarak yorumlanmıştır.

SONUÇ

İnsanoğlunun aklıyla idrak edemediği, duyularıyla hissedemediği varlık olan melekler, beşerin düşünce sınırları tarafından algılanamamaktadır. Ontolojik özellikleri ve mahiyeti hakkında Kur'an'dan bilgi edindiğimiz gayb alanına giren bu varlıklar, Allah tarafından çeşitli şekillerde görevlendirilmişlerdir. Allah'ın emirlerini kayıtsız şartsız yerine getiren ruhanî ve latîf özelliklere sahip olan meleklerin Allah'ın yeryüzünde halife yaratacağı demesi üzerine onların seni övgüyle zikreden bizler var iken orada bozgunculuk edecek ve kan dökecek birini mi yaratacağın karşılığının Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l Kur'an eserinde farklı ve zengin açılardan değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Mâtürîdî'nin söz konusu eserinde konuya yöntemsel yaklaştığı görülmüştür. Çünkü o, konunun başından itibaren yapılan açıklamaların sadece aklî bir çıkarımsamalardan ibaret olduğunu vurgulayarak bilgi kaynaklarındaki sınırlılığa dikkat çekmek istemiştir. En başta yöntemini ortaya koyan Mâtürîdî, konu hakkında görüş beyan eden âlimlerin yaklaşımlarına yer vermiştir.

O, konu minvalinde genel kabul gören ve tercih edilen görüşü desteklediğini belirtmiş ve üslubunu ortaya koymuştur. Öyle ki Mâtürîdî, meleklerin yakışsız vasıflardan, Allah'a karşı itaatsizlikten, isyan ve günahla nitelendirilebilecek tüm davranışlardan uzak olduğunu savunmuştur. Ayetlerden deliller sunmuş ve hiçbir peygamberin melekler hakkında günahkâr olduklarına dair bir yaklaşımda bulunmadıklarını iddia etmiştir.

Mâtürîdî, bazı âlimlerin konuya yaklaşım açılarını ihtimal dahilinde ifade etmiştir. O, meleklerin Allah'a bu yönde bir karşılık verilmesinin bir takım âlimler tarafından zelle ve sürçme olarak değerlendirildiğini, bazıları tarafından bu ifadenin iblise ait bir özellik olarak vasfedildiğini, bazı âlimler tarafından meleklerden günah sâdır olabileceğinin caizliğine dair açıklamaların yapıldığını, bir kısım âlimler tarafından meleklerin ifadelerinin istifham yani taaccüb tarzında soru olarak yorumlandığını savunmuştur. O, bazı âlimlerin ise meleklerin bu beyanında bir olumsuzlama yapmadıklarını bilakis ispat yaptıklarına dair görüşler öne sürdüklerini beyan etmiştir. Çünkü bu âlimlere göre melekler, Allah'ın menfaat ve zarar elde etmeye yönelik fiiller yapmayacağına dair görüşler ileri sürerek beyanda bulunmuşlardır. Mâtürîdî'ye göre, bazı âlimler bunu itâb olarak yorumlamışlardır. Onlar bu görüşlerini zelle işlemek şöyle dursun bunu zihne getirmeyi bile kınamayı hak edecek fiil kapsamında değerlendirmişlerdir. O, müfessirlerin konu hakkındaki görüşlerini vermekle kalmamış aynı zamanda dayandıkları argümanlara da yer vererek objektif tutum sergilemeye çalışmıştır. Mâtürîdî, konuya dair tüm yorumları da ihtimal dahilinde zikretmiştir. Ona göre, kesin olmayan bu te'viller hikmetin bir yansıması olmakla beraber fikrî bir zenginlik mesabesinde.

KAYNAKÇA

- Aydın, Ali Arslan, İslam İnançları ve Felsefesi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1964.
- Ateş, Süleyman, İnsan ve İnsanüstü: Ruh, Melek, Cin, İnsan, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, et-Ta'rifât, Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Ed-Dîb, Özervarlı, “Melek”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29: 40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Ed-Dîb, Erbaş, “Melek”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29: 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Erbaş, Ali, Melek Âlemi, İstanbul, Nûn Yayıncılık, 1998.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1979

Hanbel, Ahmet b. , el- Müsned, Ensar Yayıncılık, 2003.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, Lisânü'l- Arab, thk. Abdullah Ali el- Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1338.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb, Kitâbu'l- Mufredât fi Garîbi'l- Kur'an, thk. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut: Dâru'l Marife, 2005.

İzmirli, İsmail Hakkı, el-Cevâbu's-Sedîd fi Beyânî Dini't-Tevhîd, Ankara, Ali Şükrü Matbaası, 1339.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm, Riyad: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadisiyye, 1999.

Kutub, Seyyid, Fî Zılâli'l-Kur'ân, İstanbul, Hikmet Yayınevi,1991.

Lekkânî, İbrahim, Şerh-u Cevheri-t-Tevhîd, Kahire: el-Mektebetü't-Ticareti'l- Kübrâ, 1955.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, Te'vîlâtü'l-Kur'an, çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, Kitâbu't-Tevhîd, Tercüme:Tahit Uluç, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Sâbık, Seyyid, el-Akâidü'l-İslâmiyye, Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l-Arabî, 2000.

Suyûti, Abdurrahman b. Ebû Bekir, el-Habâil fi ahbâri'l-melâik, Beyrut: 1988.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüp, el- Mu'cemu'l Kebîr, Musul: 1983.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid, Câmiü'l-Beyân fi Tefsîri'l- Kur'an, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, 2021.

Taftazânî, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, Şerhu'l-Makâsîd, thk., Abdurrahman Umeyre, Beyrut: Âlem-ül- Kütüb, 1998.

Topaloğlu, Bekir ve ÇELEBİ, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2009.

Zebîdî, Ebu'l Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, Tâcul- Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Beyrut: 1306.